

It is noted that the spiritual guides of gender identity formation of the modern woman are directly addressed to traditional conceptions about essential female characteristics that are determined by the cultural and historical experience of each population, such as its customs, traditions, culture and religion.

With regards to Ukrainian women we should address the powerful spiritual heritage of the Ukrainian ethnos, and accordingly, support and influence original qualities of the Ukrainian women.

The modern woman is recommended to afford herself to live a full life, to be feminine, to reach such a level where she will not play any role, but realize her inner power. Besides, she will combine her business personal characteristics with the essential female ones, and this will enable her to meaningfully satisfy her natural needs that have deep spiritual roots. Spiritual and psychological functions of a woman can be considered as functions of the feminine in a society and family as well as functions of a woman itself.

Key words: spiritual growth, spiritual development, feminineness, masculinity, feminism, gender identity, sexual identity, gender and role guides, spiritual needs.

Отримано: 5.09.2013 р.

УДК 159.922.4:159.923.2

Н.І.Левус

ОСОБИСТІТЬ ЕТНІЧНО ТОЛЕРАНТНОЇ ЛЮДИНИ: ЯКА ВОНА?

Н.І.Левус. Особистість етнічно толерантної людини: яка вона? У статті розглянуто особистісні риси етнічно толерантної людини. Етнічна толерантність розуміється як складне утворення особистості і проявляється в терпимому ставленні до інших етнічних груп. Толерантність як особистісна риса не сумісна з дратівливістю, агресивною поведінкою і прагненням до домінування. Проведений порівняльний аналіз між особами з різним рівнем толерантності дозволив виявити відмінності у їх особистісній структурі. Етнічно толерантні досліджувані впевнені в собі, емоційно стійкі, терпимі до невизначеності, у них широкі різноманітні інтереси, вони проявляють зацікавленість у морально-етичних та світоглядних проблемах. Етнічно інтолерантні особи агресивні, егоїстичні, прагнуть до домінування.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, соціальна толерантність, етнічна толерантність, етніцизм, етнофанатизм, етнічна ідентичність, фрустраційна нетолерантність.

Н.И.Левус. Личность этнически толерантного человека: какая она? В статье рассмотрены личностные черты этнически толерантного человека. Этническая толерантность понимается как сложное образование личности и проявляется в терпимом отношении к другим этническим группам. Толерантность как личностная черта не совместима с раздражительностью, агрессивным поведением и стремлением к доминированию. Проведенный сравнительный анализ между лицами с разным уровнем толерантности позволил обнаружить отличия в их личностной структуре. Этнически толерантные исследуемые уверены в себе, эмоционально устойчивые, терпимы к неопределенности, у них широкие многообразные интересы, они проявляют заинтересованность в морально-этических и мировоззренческих проблемах. Этнически интолерантные лица агрессивные, эгоистичные, стремятся к доминированию.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, социальная толерантность, этническая толерантность, этнонигилизм, этнофанатизм, этническая идентичность, фрустрационная нетерпимость.

Постановка проблеми. У наш час контакти між представниками абсолютно різних культур стають такими ж звичними, як і між представниками однієї культури. Нині зустрічаються вихідці із найвіддаленіших місць, чого раніше ніколи не було. На тлі цих змін значення толерантних взаємин суттєво зростає. В Україні, як багатонаціональній державі з розмаїттям культур і релігій, терпимість до інших, часом несхожих на власну, культур є фактором внутрішньої стабільності й мирного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнолюдська цінність феномена толерантності полягає у здатності представників різноманітних етнічних культур та ментальностей знайти спільне коло комунікативної взаємодії. Толерантність (від латин. *tolerare* – «терпіти»), зазвичай, розглядається як готовність прихильно визнавати, приймати поведінку, переконання та погляди інших людей, що відрізняються від власних, навіть у випадках, коли ці переконання чи погляди особою не підтримуються [1].

У науковій літературі толерантність аналізується, насамперед, як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості чи переваги якоїсь однієї точки зору. У такій інтерпретації толерантність означає визнання прав іншого, сприйняття іншого як собі рівного, що претендує на розуміння і співчуття, готовність прийняти представників інших народів і культур такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і поваги. Своє практичне вираження вона знаходить у ви-

тримці, самовладанні, здатності тривалий час терпіти несприятливі впливи.

У сучасних дослідженнях термін „толерантність” розуміється як визнання за іншими права на повагу їх особистості і самоїдентичності [1]; як готовність до прийняття інших логік та поглядів, права на відмінність, несхожість, інакшість; як терпимість стосовно поглядів, звичаїв, думок інших (особистостей, груп, суспільств, держав) [2; 3].

Різномасштабне вивчення етнічної толерантності вперше отримало свій поштовх за кордоном із праць Дж. Беррі, Ю. Кіма, Г. Теджфела, Дж. Тернера, які досліджували її в руслі акультурації та міжкультурної адаптації [7; 8]. У їхніх роботах були виявлені умови, що сприяють виникненню етнічної толерантності, а саме: географічна мобільність і етнічна ідентичність. Російські вчені більше зосереджені на формуванні міжетнічної толерантності у мультикультурному суспільстві (В. Агеев, І. Б. Гріншпун, Н. М. Лебедева, О. В. Луньова, А. О. Реан, Г. У. Солдатова, Т. Г. Стефаненко, О. І. Шлягіна) [2; 3; 6]. Вітчизняні вчені розглядають означену проблему з соціологічного, культурологічного та психологічного аспектів (П. І. Гнатенко, М. Б. Євтух, К. В. Коростеліна, В. Г. Кремень, М. М. Махній, В. М. Павленко) [4; 5].

У підході російської дослідниці Н. М. Лебедевої етнічна толерантність визначається як „явище соціальної перцепції, ... відсутність негативного ставлення до іншої етнічної культури, а точніше – наявність позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного сприймання своєї власної” [3, с. 197]. У роботі О. І. Шлягіної етнічна толерантність, поряд з етнічною ідентичністю, розглядається як одна з граней етнічної варіативності особистості [6]. Етнічна толерантність тут розуміється як складне утворення особистості (свідомий і несвідомий пласти психіки) і виражається в терпимості до чужого способу життя, чужих звичаїв, традицій, інших почуттів, думок та ідей. Варіант моделювання етнічної толерантності як індивідуально-особистісного утворення зроблений у роботі І. Б. Гріншпун [2]. Модель толерантності тут задається двома параметрами особистості: „відкритість – закритість” і „стійкість – руйнування”. Діагностика міжетнічної толерантності в даному підході спрямовується на виявлення особливостей змісту структурних ланок самосвідомості, локусу контролю, емпатійності, флексибільності, діалектичності мислення, когнітивного стилю, цінності розширення екзистенційного простору.

Український вчений М. Б. Євтух дає таке визначення між-етнічної толерантності: „Міжетнічна толерантність – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурних традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей” [5, с. 10]. В даному випадку привертає увагу слово „готовність”, яке свідчить про певну мотиваційну спрямованість тих, хто взаємодіє між собою. Відомий український дослідник різних аспектів прояву етнічності М. М. Махній виділяє мотиви, які спонукають саме українця до толерантності: резигнація, історично детерміноване почуття страху перед винищенням, психологічна маргінальність, потреба в безпеці й захисті [4].

Отже, аналіз досліджень з проблеми етнічної толерантності дав можливість виділити основні її аспекти: толерантність як загальнолюдська та суспільна цінність, толерантність як стійка особистісна риса та властивість, етнічна толерантність у контексті етнічної ідентичності та етнічної свідомості особистості.

Мета статті: на основі індивідуально-психологічного підходу теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особистісні аспекти міжетнічної толерантності як інтегральної властивості цілісної індивідуальності людини в єдності особистісних та соціальних якостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше дослідження проводилося серед студентів одного із гуманітарних факультетів та одного із факультетів так званих „точних наук” (для врівноваження можливої специфіки, пов’язаної із професійною приналежністю). Загальна кількість досліджуваних становила 160 осіб, вік яких коливався від 18 до 24 років. Як бачимо, вік досліджуваних дозволяє віднести їх за періодизацією, яка прийнята у вітчизняній науці, до віку ранньої дорослості. *Методики, використані в дослідженні:* методика діагностики типів етнічної ідентичності Г.У.Солдатової, С. В. Рижової, експрес-опитувальник „Індекс толерантності” Г. У. Солдатової, опитувальник для діагностики рівня сформованості толерантності О. Батуриної, Фрайбургський особистісний опитувальник І. Фаренберга, Х. Зарга, Р. Гампела, тест соціально-комунікативної компетентності Р. В. Овчарової. Для статистичного опрацювання було застосовано кореляційний, кластерний, порівняльний та факторний аналіз у програмі Statistica 8.0.

Виявлені значимі кореляції дали змогу з’ясувати взаємозв’язки етнічної толерантності із певними особистісними особливостями. Встановлено, що толерантність як риса особистості прямо корелює із врівноваженістю та обернено – із спонтанною

та реактивною агресивністю, роздратованістю, емоційною лабільністю, маскулінністю, нетерпимістю до невизначеності, прагненням до статусного росту, орієнтацією на уникнення невдач, фрустраційною нетолерантністю (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язки толерантності із особистісними показниками

Отже, толерантність як особистісна риса не сумісна з дратівливістю, агресивною поведінкою до соціального оточення і вираженим прагненням до домінування. Натомість вона супроводжується впевненістю в собі, емоційною стійкістю й активністю, терпимістю до невизначеності.

Для виявлення особистісної структури етнотолерантності ми використали методику діагностики типів етнічної ідентичності Г.У. Солдатової, С.В. Рижової. Тут ступінь етнічної толерантності оцінюється за рівнем „негативізму” стосовно власної та інших етнічних груп, порогом емоційного реагування на іншоетнічне оточення, яскравістю прояву агресивних і ворожих реакцій стосовно інших груп. Типи ідентичності з різною якістю та ступенем прояву етнічної толерантності виокремлені на основі широкого діапазону шкали етноцентризму, починаючи від „заперечення” ідентичності, коли є негативізм стосовно власного етносу, і закінчуючи національним фанатизмом – нетерпимістю щодо інших етносів.

Етніонігілізм як одна з форм гіпоідентичності, що проявляється у відході від власної етнічної групи і пошуках стійких соці-

ально-психологічних ніш не за етнічним критерієм, статистично достовірно корелює із депресивністю, роздратованістю, невротичністю, емоційною лабільністю, нетерпимістю до невизначеності, прагненням до статусного росту, орієнтацією на уникнення невдач, фрустраційною нетолерантністю.

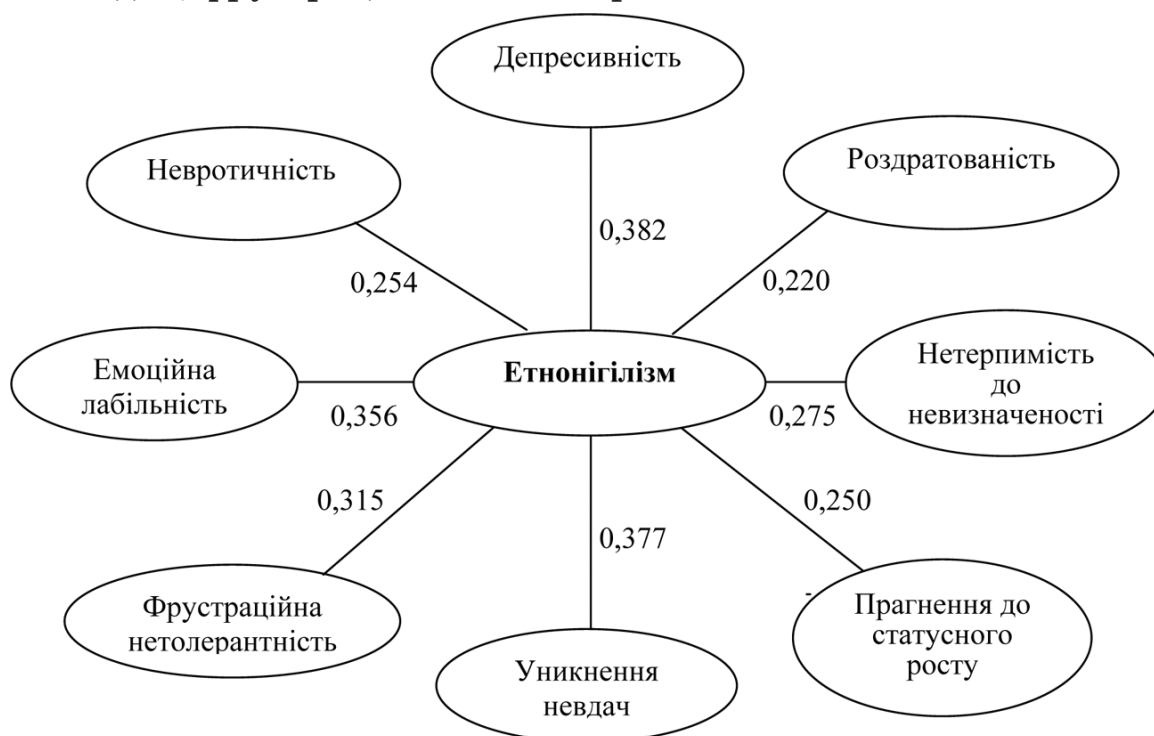

Рис. 2. Взаємозв'язки етнотолерантності із особистісними показниками

Натомість етнофанатизм як готовність йти на будь-які дії заради етнічних інтересів та визнання пріоритету етнічних прав свого народу, прямо взаємопов'язаний із реактивною агресивністю, прагненням до статусного росту, уникненням невдач і обернено – із рівноваженістю (рис. 3).

Як бачимо, крайні форми прояву етнічної інтолерантності, не зважаючи на різні знаки спрямованості на свою чи на інші етнічні групи, дуже схожі. Байдуке ставлення до своєї етнічної групи і фанатичне відстоювання своїх інтересів супроводжуються схожими соціально-психологічними ознаками: підвищеним прагненням до зверхності над іншими людьми та орієнтацією на уникнення невдач, що гальмує творчі прояви. Проте є й відмінності у кореляціях особистісних факторів із етнотолерантністю та етнофанатизмом. Етнотолерантність розвивається за астеничним типом, що вирізняється зниженим фоном настрою, похмурістю, зануреністю у власні переживання та нерішучістю, конформністю. Етнофанатизм, навпаки, пов'язаний із агресивним ставленням до соціального ото-

чення, небажанням дотримуватися норм і правил, прагненням до гострих відчуттів, егоїстичними тенденціями.

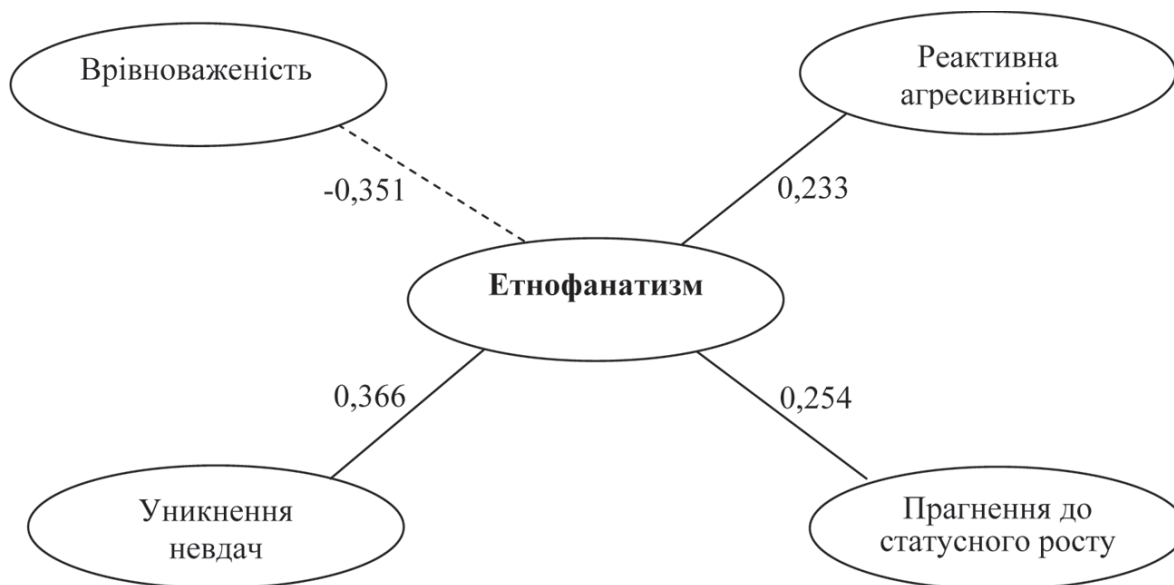

Рис. 3. Взаємозв'язки етнофанатизму із особистісними показниками

Щоб прослідкувати подальші відмінності між різними формами прояву етнічної толерантності було проведено кластерний аналіз за методом k-середніх. В результаті виділено три групи досліджуваних. До першої групи, як видно з рисунка 4, увійшли досліджувані із середніми результатами за всіма показниками як етнічної, так і соціальної й особистісної толерантності (74 особи). Друга група об'єднала досліджуваних, що вирізняються крайніми варіантами етнологізму, етноізоляціонізму, етнофанатизму та показниками інтолерантності вище середнього (42 особи). Третя група охоплює досліджуваних із протилежними тенденціями, де негативні аспекти етнічної ідентичності щодо представників інших націй не спостерігаються, а толерантність у всіх її проявах наближається до високого рівня (44 особи).

Оскільки, лише дві групи демонструють крайні варіанти етнічної толерантності, розглянемо детальніше відмінності між ними. Порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента показав наступні статистично достовірні розбіжності у цих групах. За шкалами опитувальника FPI „Реактивна агресивність” та „Маскулінність” бали значно вищі у групи, що має підвищений рівень інтолерантності (рис. 5). Це ж стосується і шкал методики соціально-комунікативної компетентності, де орієнтація на уникнення невдач та фрустраційна нетолерантність у виділених групах суттєво відрізняються.

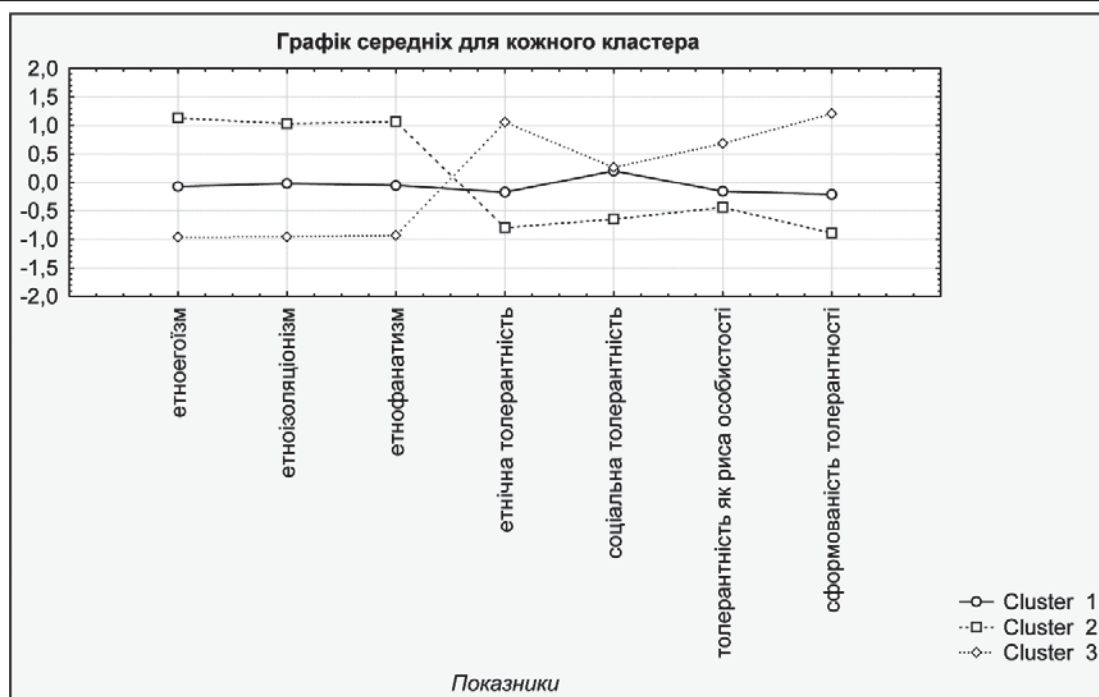

Рис. 4. Рівні показників толерантності для трьох виділених кластерів

Отже, етнічно толерантні особи вирізняються прагненням дотримуватися соціальних норм, поступливістю, скромністю, терпимістю. У них широкі різноманітні інтереси, вони проявляють зацікавленість у морально-етичних та світоглядних проблемах, уникають суперництва, мають підвищений інтерес до людей та зацікавленість нюансами міжособистісних стосунків. Можлива тенденція в діяльності орієнтуватися на постановку максимальних цілей, задач, а не на вибір певного оптимального варіанта, який забезпечує невисокі результати, але дозволяє уникнути невдач.

Означені відмінності вдалося прослідкувати і у факторній структурі етнічно інтолерантних і толерантних досліджуваних. Отже, за результатами групи з рівнем інтолерантності вищим середнього, на основі методу „кам'яного осипу” було побудовано 6-факторну модель, яка описує 76,5% загальної дисперсії. У другому, третьому та п'ятому факторах виявлено об'єднання особистісних шкал та показників толерантності. Зокрема до другого фактора (% заг. дисп. – 15,83) увійшли спонтанна агресивність ($r=0,772$ при $r_{кр} \geq 0,5$), роздратованість ($r=0,782$), реактивна агресивність ($r=0,760$), прагнення статусного росту ($r=0,652$), фрустраційна нетолерантність ($r=0,827$) та особистісна нетолерантність ($r=0,824$). Третій фактор об'єднав соціально-комунікативну компетентність, позитивну етнічну ідентичність та етнофанатизм. П'ятий латентний фактор містить у собі етніцизм,

етнічну індиферентність та орієнтацію на уникнення невдач разом із прагненням до статусного росту.

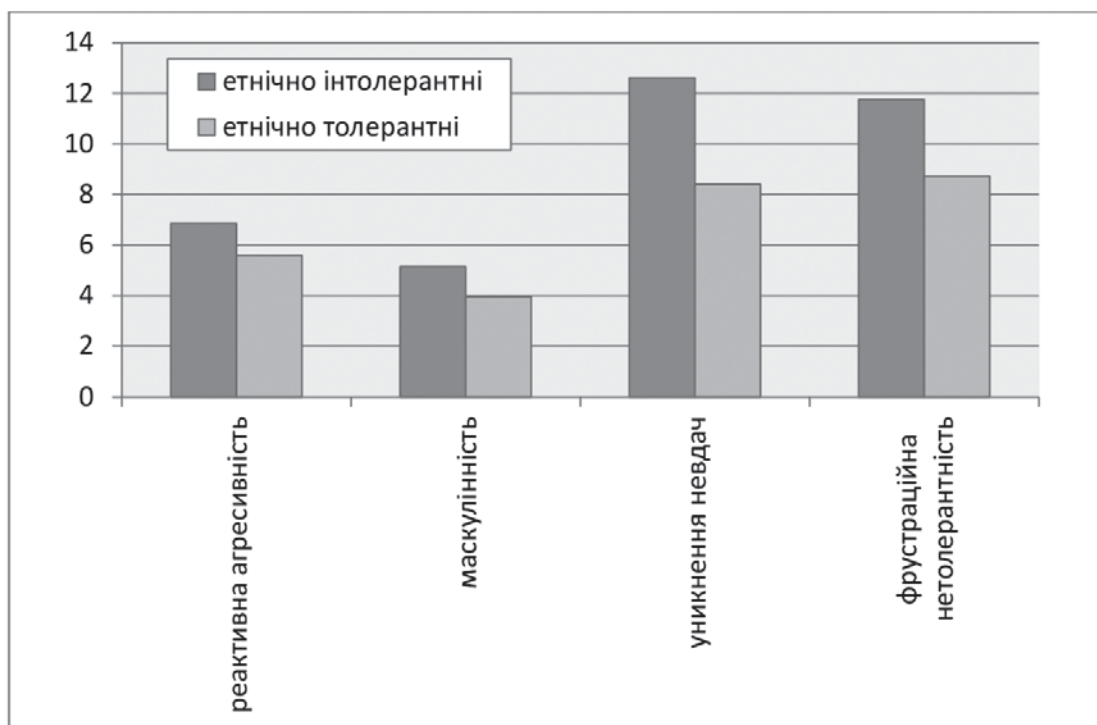

Рис. 5. Порівняння особистісних показників у групах із різним рівнем толерантності

За результатами групи, у якій виявлено підвищений рівень етнічної толерантності, також було побудовано 6-факторну модель (описує 76,16% загальної дисперсії). У третій та шостий фактори увійшли особистісні шкали та показники толерантності. Зокрема, третій фактор (% заг. дисп. – 15,83) об'єднав етноізоляціонізм ($r=0,753$), етнічну індиферентність ($r=-0,678$), соціальну толерантність ($r=-0,813$) і сформованість толерантності ($r=-0,709$) із від'ємним знаком. Шостий фактор містить реактивну агресивність ($r=0,845$) та особистісну толерантність також із від'ємним знаком ($r=-0,897$).

Як бачимо, вміння налагоджувати соціальні контакти та розумітися на соціальних взаємодіях між людьми сприяє підвищенню як соціальної толерантності, так і етнотолерантності як особливого її прояву.

Висновки та перспективи. Найбільш сенситивною ланкою нашого суспільства є студентська молодь. Саме вона стане в найближчому майбутньому рушійною силою нації. Дуже важливо в період становлення особистості запобігти проявам нетерпимості, інтолерантності та сформувати культуру толерантності. Адже саме це є запорукою гармонійного розвитку демократичного су-

пільства, яке базується на співпраці та рівності прав кожного на самоствердження.

Список використаних джерел

1. Бетти Р. Э. Толерантность – дорога к миру / Р. Э. Бетти. – М. : Бонфи, 2001. – 304 с.
2. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений : Сб. науч.-метод. статей. – М., Воронеж, 2002. – С. 31-40.
3. Лебедева Н. М. Модернизация общества и этническая толерантность // Толерантность в межкультурном диалоге / под ред. Н. М. Лебедевой, А. Н. Татарко. – М. : Ин-т этнологии и антропологии РАН, 2005. – С. 197-216.
4. Махній М. Етноеволуція : Науково-пізнавальні нариси / М. Махній. – К. : Blox.ua, 2009. – Режим доступу : <http://makhniy.blox.ua/2009/10/mikola-mahnij-etnoevolyutsiya-naukovo-piznavalni-2.html> (Цит. від 30.10.13).
5. Міжетнічна інтеграція : постановка проблеми в українському контексті : навчальний посібник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, Л. О. Аза. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2003. – 58 с.
6. Шлягина Е. И. Этническая толерантность личности : опыт эмпирического исследования / Е. И. Шлягина // Век толерантности. – 2001. – №3-4. – С. 124-131.
7. Berry J. W. Acculturation attitudes in plural societies / J. W. Berry, U. Kim, S. Power, M. Young // Applied Psychology. – № 38. – 1989. – P. 185-206.
8. Turner J. C. The social identity theory of intergroup behavior / J. C. Turner, H. Taifel // Psychology of intergroup relations. – Chicago, 1986. – P. 23-41.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Betti R. Je. Tolerantnost' – doroga k miru / R. Je. Betti. – М. : Bonfi, 2001. – 304 p.
2. Grinshpun I. B. Ponjatie i sodержatel'nye harakteristiki tolerantnosti (k voprosu o tolerantnosti kak psihicheskom javlenii) / I. B. Grinshpun // Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnyh otnoshenij : Sb. nauch.-metod. statej. – М., Voronezh, 2002. – P. 31-40.
3. Lebedeva N. M. Modernizacija obshhestva i etnicheskaja tolerantnost' // Tolerantnost' v mezhkul'turnom dialoge / pod red.

- N. M. Lebedevoy, A. N. Tatarko. – M. : In-t etnologii i antropologii RAN, 2005. – P. 197-216.
4. Mahnij M. Etnoevoljucija : Naukovo-piznaval'ni narysy / M.Mahnij. – K. : Blox.ua, 2009. – Rezhym dostupu : <http://makhniy.blox.ua/2009/10/mikola-mahnij-etnoevolyutsiyanaukovo-piznavalni-2.html> (Cyt. vid 30.10.13).
 5. Mizhetnichna integracija : postanovka problemy v ukrai'ns'komu konteksti : navchal'nyj posibnyk / V. B. Jevtuh, V. P. Troshhyns'kyj, L. O. Aza. – K. : VPC „Kyj'vs'kyj universytet”, 2003. – 58 s.
 6. Shljagina E. I. Etnicheseskaja tolerantnost' lichnosti : opyt jempiricheskogo issledovanija / E. I. Shljagina // Vek tolerantnosti. – 2001. – №3-4. – P. 124-131.
 7. Berry J. W. Acculturation attitudes in plural societies / J. W. Berry, U. Kim, S. Power, M. Young // Applied Psychology. – № 38. – 1989. – P. 185-206.
 8. Turner J. C. The social identity theory of intergroup behavior / J. C. Turner, H. Taifel // Psychology of intergroup relations. – Chicago, 1986. – P. 23-41.

N. I. Levus. What is the personality of ethnically tolerant man? The article deals with personality traits of ethnically tolerant person. Tolerance is analysed as the readiness graciously accept behaviours, beliefs and attitudes of others that differ from their own, even when a person does not support those beliefs or views. Ethnic tolerance is understood as a complex entity of the personality and seen in tolerant attitude towards other ethnic groups.

The tolerance as a personal trait is empirically found to be incompatible with irritability, aggressive behaviour and a desire to dominate. Ethnonihilism correlates with reduced background mood, darkness, preoccupation with their own experiences, indecision, conformality. Ethnofanaticism is associated with an aggressive attitude to the social environment, their unwillingness to follow the rules and regulations, attraction to thrill, selfish tendencies.

The comparative analysis between individuals with different levels of tolerance let to reveal differences in their personality structure. Ethnically tolerant persons are confident, emotionally stable, tolerant of ambiguity, they have a wide variety of interests, they show an interest in ethical and philosophical issues. In their work, they tend to set the maximum and achieve goals. Ethnically intolerant persons are aggressive, selfish, focused on avoiding failures, they tend to dominate, with frustration intolerance and risk appetite.

It is concluded that the ability to establish social contacts and understand the social interactions between individuals promotes ethnic tolerance.

Key words: tolerance, intolerance, social tolerance, ethnic tolerance, ethnonihilism, ethnofanaticism, ethnic identity, frustration intolerance.

Отримано: 15.08.2013 р.